

ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ
АКАДЕМІЇ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ

ХМИЗОВА ОЛЬГА ВАСИЛІВНА

УДК 373.3.035.91

**ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ
У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ПОЗАУРОЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

13.00.07 - теорія і методика виховання

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ-2010

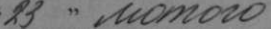

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті проблем виховання АГШ України.

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
КАНІШЕВСЬКА Любов Вікторівна,
Інститут проблем виховання АГШ України,
завідувач лабораторії виховної роботи
в закладах інтернатного типу.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
КУДИКША Надія Василівна,
Київський університет імені Б.Д.Грінченка,
Інститут дошкільної, початкової та мистецької освіти,
завідувач кафедри методики і технологій
дошкільної освіти;

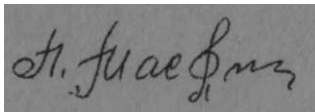
кандидат педагогічних наук
ЯГОДНІКОВА Вікторія Вікторівна,
Одеська міжрегіональна академія управління персоналом,
заступник директора з науково-методичної роботи.

Захист відбудеться 2010 р. о годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.454.01 в Інституті проблем виховання Академії педагогічних наук України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій частині Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України (04060, м. Київ, вул. М.Берлінського, 9).

Автореферат розісланий 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.М.Масол

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Враховуючи реалії сучасного життя, система освіти має забезпечити формування особистості з демократичним світоглядом, здатної до самоосвіти, саморозвитку, самоствердження і самореалізації, мобільної і конкурентоспроможної на ринку праці.

Зростання соціальної ролі особистості свідчить про те, що навіть короточасна діяльність негуманного лідера може мати негативні суспільні наслідки. Тому так важливо виховувати лідерську позицію у особистості на засадах загальнолюдських цінностей, водночас розвиваючи її національну самосвідомість.

Зауважимо, що розпочинати формування лідерської позиції слід у дошкільному дитинстві. Ряд досліджень, зокрема, О.С.Залужного, Е.А.Аркіна, В.Ф.Ануфрієвої, О.О.Папір, вказують на значну роль лідерів у колективах дошкільників. Базовий компонент дошкільної освіти України окреслює певні шляхи виховання лідерської позиції. Тож в учнів початкової школи мають бути наявні соціальні і психолого-педагогічні передумови формування лідерської позиції.

Нові можливості молодшого шкільного віку (порівняно з дошкільним періодом) створюють у позаурочній діяльності умови для формування у дітей лідерської позиції, насамперед, шляхом практичної реалізації завдань, визначених у Державному стандарті початкової освіти, зокрема, надання можливості кожному учневі набути достатнього особистісного досвіду спілкування і співпраці в різних видах творчої діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що питання формування лідерської позиції у молодших школярів не було предметом спеціального дослідження і розглядалось переважно в контексті інших проблем вивчення феномена лідерства на різних етапах онтогенезу: у дошкільному віці (Є.А.Аркін (1927), П.П.Загорівський (1930), О.С.Залужний (1930), В.С.Мухіна (1975), Т.А.Репіна (1988), О.О.Папір (1993), А.В.Пасічніченко (2003)); в молодшому шкільному віці (В.Дерінг (1910), П.П.Блонський (1934), О.В.Киричук (1972), Я.Л.Коломинський (1980), Дж.Ностренд (1984), О.І.Тищенко (1998)); в підлітковому та юнацькому віці (А.Картер (1945), Р.Стогділл (1950), Г.К.Ашин (1973), Л.І.Уманський (1980), Т.Т.Джамгаров (1983), В.І.Румянцева (1983), Р.Л.Кричевський (1985), М.М.Рижак (1985), А.Ю.Видай (2002), О.К.Маковський (2002), О.І.Василькова (2004), В.В.Ягоднікова (2006)).

Результати аналізу практики виховної роботи з формування лідерської позиції у молодших школярів підтверджують, що цьому аспекту в початковій школі не приділяється належної уваги, оскільки відсутня системність у вихованні лідерської позиції в учнів, переважають формальні педагогічні підходи. Отже, виникають суперечності між об'єктивними потребами сучасного суспільства у формуванні лідерської позиції особистості на різних етапах онтогенезу та відсутністю розроблених теоретичних і методичних аспектів процесу формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності;

між потенційними можливостями виховання лідерської позиції у молодшому шкільному віці та низьким рівнем їх реалізації в практиці початкової школи.

Очевидна актуальність, недостатня теоретико-практична розробленість і перспективність дослідження даної проблеми зумовили вибір теми дисертаційної роботи "Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності".

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами. Тема дисертації є складовою планової теми "Формування життєвої компетентності вихованців у закладах інтернатного типу" лабораторії виховної роботи в закладах інтернатного типу Інституту проблем виховання Академії педагогічних наук України (номер державної реєстрації 010411000209). Тему дослідження затверджено Вченою радою Інституту проблем виховання АПН України (протокол № 8 від 03.11.2003 року), узгоджено у Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки та психології АПН України (протокол № 7 від 21.09.2004 року).

Мета дослідження - теоретичне обґрунтування й експериментальна перевірка технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності.

Гіпотеза дослідження: ефективне формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності можливе, якщо реалізувати відповідну виховну технологію, побудовану з урахуванням таких організаційно-педагогічних умов: формування лідерської позиції учнів початкової школи на засадах особистісно орієнтованого виховання; врахування специфіки та розвитку мотивації лідерства у молодших школярів; забезпечення у виховному процесі можливостей для прояву учнями лідерської поведінки; вдосконалення педагогічної компетентності вчителя-вихователя та підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків з питання формування лідерської позиції у молодших школярів.

Відповідно до мети і гіпотези було визначено такі завдання дослідження:

- на основі аналізу стану досліджуваної проблеми уточнити сутність і структурні компоненти лідерської позиції у молодших школярів;
- визначити критерії, показники та виявити рівні сформованості лідерської позиції у молодших школярів;
- теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови формування лідерської позиції в учнів початкової школи у позаурочній діяльності;
- розробити та апробувати модель технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності.

Об'єкт дослідження - процес формування лідерської позиції у молодших школярів.

Предмет дослідження - технологія формування лідерської позиції в учнів початкової школи у позаурочній діяльності.

Теоретичну основу дослідження складають психологічні положення про сутність та закономірності розвитку особистості (Д.Б.Ельконін, Е.Еріксон,

Г.С.Костюк), про психологічний зміст і закономірності виховання (І.Д.Бех, Л.І.Божович, В.О.Сухомлинський), принципи системного підходу до вивчення психічних явищ і педагогічних процесів (С.І.Архангельський, В.П.Беспалько, Б.Ф.Ломов, О.В.Скрипченко, Б.М.Теплов), наукові психологічні уявлення про сутність та закономірності розвитку дітей молодшого шкільного віку (Л.І.Божович, Д.Б.Ельконін), психолого-педагогічні принципи впровадження в шкільну практику особистісно орієнтованих педагогічних технологій (Ш.О.Амонашвілі, В.О.Сухомлинський), синтетична теорія лідерства, теорія лідерства як способу групової диференціації, теорія лідерських ролей, теорія ціннісного обміну як механізму висування особистості на лідерську позицію в групі (Р.Л.Кричевський).

Для розв'язання поставлених завдань дослідження, перевірки сформульованої гіпотези було використано комплекс науково-педагогічних методів:

ті *теоретичні*: логіко-історичний аналіз педагогічних, психологічних, філософських, соціологічних праць з теми дослідження; контент-аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення. Використання цих методів дало змогу уточнити сутність та структуру лідерської позиції у молодших школярів, розробити технологію формування лідерської позиції в учнів початкової школи у позаурочній діяльності;

- *емпіричні*: безпосередні та опосередковані спостереження за учнями, анкетування, тестування, інтерв'ю, бесіда, соціометрія. За допомогою цих методів виявлявся стан сформованості лідерської позиції у молодших школярів;

- *педагогічний експеримент* (констатувальний, формувальний і контрольний), у перебігу якого виявлялися рівні сформованості лідерської позиції у молодших школярів на основі порівняння даних експериментальних і контрольних груп;

- *математичної обробки* результатів дослідження, що дало можливість із найбільшою достовірністю забезпечити розподіл учнів за рівнями сформованості лідерської позиції.

Експериментальна робота здійснювалась на базі загальноосвітніх шкіл № 7, № 9, № 64 та школи I ступеня № 59 м. Миколаєва.

На констатувальному етапі експерименту брали участь 447 учнів 1-4-х класів та 50 учителів. На формувальному - 18 педагогів початкових класів, 246 учнів 1-4-х класів, з яких 123 школярі загальноосвітніх шкіл № 7, № 64 та школи I ступеня № 59 склали експериментальні групи, 123 учні загальноосвітніх шкіл № 9, № 64 та школи I ступеня № 59 м. Миколаєва - контрольні групи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше* теоретично обґрунтовано та практично перевірено технологію формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності, яка містить концептуальний, цільовий, змістовий, процесуальний, оцінно-результативний компоненти і побудована з урахуванням наступних організаційно-педагогічних умов: формування лідерської позиції в учнів початкових класів на засадах особистісно орієнтованого виховання; врахування специфіки та-розвиток мотивації лідерства у молодших школярів; забезпечення у виховному процесі можливостей для

прояву учнями лідерської позиції; вдосконалення педагогічної компетентності вчителя-вихователя та підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків з питання формування лідерської позиції у молодших школярів;

уточнено поняття "лідерська позиція" як комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин; зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці і діяльності; внутрішньо лідерська позиція зумовлюється системою установок, цілей і цінностей та відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості; структурні компоненти лідерської позиції у молодших школярів (когнітивний, мотиваційно-емоційний, діяльнісно-поведінковий); визначено критерії та показники сформованості лідерської позиції у молодших школярів: 1) здатність до самоаналізу власної лідерської позиції (обізнаність із ключовими досліджуваними поняттями, самохарактеристика особистісних якостей, усвідомлення причин успіху/невдачі в досягненні мети діяльності, аутосоціометричний статус); 2) соціальна спрямованість (мотивація лідерства, моральний вектор спрямованості, самооцінка, ціннісні орієнтації); 3) соціальна активність (інтенсивність вияву позиції, стиль лідерства, рівень домагань, соціометричний статус); виявлено рівні розвитку лідерської позиції в учнів початкових класів (високий, достатній, середній, низький);

подальшого розвитку набула проблема підвищення рівня психолого-педагогічної компетентності вчителів початкової школи з питань формування лідерської позиції у молодших школярів.

Практична значущість одержаних результатів полягає в розробці та впровадженні в роботу початкових шкіл технології формування лідерської позиції в учнів початкових класів у позаурочній діяльності, яка представлена у науково-методичному посібнику "Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності". Результати дослідження застосовані в практичній роботі педагогів початкової школи. Висновки і рекомендації можуть бути використані у післядипломній педагогічній освіті вчителів початкових класів, а також при читанні спецкурсів у педагогічних навчальних закладах.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес загальноосвітньої школи № 7 м. Миколаєва (довідка № 301 від 11.12.2007), загальноосвітньої школи № 9 м. Миколаєва (довідка № 223 від 14.12.2007), загальноосвітньої школи № 64 м. Миколаєва (довідка № 357/1 від 12.12.2007), школи першого ступеня № 59 м. Миколаєва (довідка № 94 від 13.12.2007), школи-інтернату № 15 м. Києва (довідка № 108 від 30.11.2009).

Апробація результатів дослідження здійснювалась у ході теоретичної та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітніх школах № 7, № 9, № 64 та школи I ступеня № 59 м. Миколаєва.

Найважливіші теоретичні положення і висновки доповідалися на Всеукраїнських науково-практичних конференціях, зокрема: "Актуальні

проблеми виховання особистості в сучасному соціокультурному середовищі" (14-15 жовтня 2003 р., м. Київ), "Педагогічна освіта в Україні: проблеми, перспективи розвитку" (15-16 квітня 2004 р., м. Миколаїв), "Культурно-ціннісні витоки сучасного виховання особистості" (25-26 жовтня 2006 р., м. Київ), "Формування професійної компетенції майбутніх вчителів початкових класів" (3-4 квітня 2007 р., м. Херсон), "Цінності особистості в контексті викликів сучасності" (14-15 жовтня 2009 р., м. Київ); обговорювались на Третій Ірпінських міжнародних педагогічних читаннях "Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищих закладах освіти" (12-13 травня 2005 р., м. Ірпін) та на Всеукраїнських педагогічних читаннях "Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: культурологічні виміри шкільної і педагогічної освіти" (5-6 жовтня 2006 р., м. Переяслав-Хмельницький), "Василь Сухомлинський у діалозі з сучасністю: виховання громадянина" (27-28 вересня 2007 р., м. Слов'янськ).

Публікації. Зміст і результати дослідження відображено у 15 одноосібних публікаціях, з них 8 статей - у наукових фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, двох розділів і висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел (370 найменувань) і 8 додатків на 52 сторінках. Загальний обсяг дисертації - 220 сторінок. Основний зміст дисертації викладено на 168 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 4 рисунки, 12 гістограм на 24 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено його об'єкт, предмет, мету і завдання, сформульовано гіпотезу, розкрито теоретичні основи дослідження, визначено методи роботи; окреслено наукову новизну, визначено практичну значущість результатів дослідження, наведено дані щодо апробації, впровадження отриманих результатів та структуру дисертаційної роботи.

У *першому розділі* - "**Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності як педагогічна проблема**" - проаналізовано стан досліджуваної проблеми в науковій і методичній літературі, шкільній практиці; розкрито основні підходи до вивчення лідерської позиції, уточнено сутність досліджуваного явища, його структура та рівні розвитку в молодших школярів; розглянуто питання організації, проведення та аналізу результатів констатувального етапу дослідження.

Здійснений історико-педагогічний аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури окреслив певні психолого-педагогічні та соціальні погляди на дане питання у різні історичні епохи, визначив коло проблем, пов'язаних із лідерством у молодшому шкільному віці, які були розроблені вітчизняними і зарубіжними науковцями: психологічна класифікація лідерів дитячих колективів (А.Біне, Л.Термен, Д.Б.Ельконін, П.П.Блонський, Е.А.Аркін,

П.З.Жуковська); виховання лідерів-організаторів (А.С.Макаренко, І.П.Іванов); виховання особистості лідера (В.О.Сухомлинський, Н.П.Анікеєва); соціометричні дослідження колективів молодших школярів (О.В.Киричук, Дж.Ностренд, Я.Л.Коломинський).

Під лідерством ми розуміємо (за Л.І.Уманським) явище активного провідного впливу особистості - члена групи - на групу в цілому. Володіння позицією лідера може бути зумовлено реалізацією особистістю певних якостей, які виступають ціннісними для групи (Р.Л.Кричевський). Оптимальним стан будь-якої спільноти є тоді, коли кожна особистість має можливість зайняти лідерську позицію (за Б.Д.Паригінім).

Психолого-педагогічні дослідження позиції визначають її як компонент структури особистості, що діалектично поєднує мотиваційні, емоційні, інтелектуальні, поведінкові і діяльнісні аспекти (В.І.Войтко, О.В.Киричук, О.Л.Кононко, В.Г.Панок, О.В.Петровський); як характеристику, що дозволяє розглядати особистість як суб'єкт соціальних відносин (Б.Д.Паригін, Н.А.Дивитовська).

Аналіз теоретичних та емпіричних досліджень з обох напрямів - психолого-педагогічного розуміння лідерства та позиції особистості - надав змогу визначити лідерську позицію як комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин. Зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці і діяльності. Внутрішньо лідерська позиція зумовлюється системою установок, цілей і цінностей і відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості.

Так, було зроблено припущення, що структура лідерської позиції особистості містить 3 основних компоненти: когнітивний (знання про себе та інших, про лідерство і лідерів, про лідерські вміння, навички, переконання); мотиваційно-емоційний (мотиви лідерства, потреби, емоції, ціннісні ставлення); діялісно-поведінковий (дії, вчинки, діяльність, лідерська поведінка).

Для вивчення лідерської позиції у молодших школярів нами було обрано три критерії, що найповніше відповідають завданням дослідження: 1) здатність до самоаналізу власної лідерської позиції; 2) соціальна активність; 3) соціальна спрямованість. За вищевказаними критеріями була розроблена гіпотетична типологія лідерської позиції у молодших школярів.

Констатувальний експеримент, у якому брали участь 447 учнів 1- 4-х класів та 50 педагогів загальноосвітніх шкіл № 7, № 9, № 64 та школи I ступеня № 59 м. Миколаєва, мав два етапи. Перший передбачав дослідження теоретичної структури лідерської позиції, специфіки її проявів у молодшому шкільному віці. Практично його реалізація здійснювалась у послідовності трьох серій діагностичних процедур.

Перша серія мала на меті з'ясування змісту діялісно-поведінкового компонента лідерської позиції у молодших школярів. Його діагностування

відбувалося за допомогою соціометрії, методики "Вибір у дії", ігрових методик, ситуатійного тесту Розенцвейга, адаптованої методики Рене Жіля, методу експертних оцінок, прямого і опосередкованого спостереження.

Змістом другої серії діагностики було виявлення специфіки мотиваційно-емоційного компонента лідерської позиції у молодших школярів: широти лідерської мотивації, ціннісних орієнтацій, морального вектора спрямованості, ступеня адекватності самооцінки і рівня домагань. Засобами їх психолого-педагогічної діагностики виступили методики "Драбинка" (1-2 кл.), адаптований тест Дембо-Рубінштейна (3-4 кл.), методика "Три оцінки", адаптований тест незакінчених речень, тестування та метод експертних оцінок, діагностичні ігри; пряме і опосередковане спостереження.

Зміст третьої серії діагностичних процедур полягав у визначенні повноти когнітивного компонента лідерської позиції: уявлення молодших школярів про лідерство і лідерів взагалі, про себе як лідера, про свій характер, а також про те, як їх сприймають, оцінюють інші люди (однолітки, дорослі). З цієї метою використовувалась авторська анкета, методика "Вибір у дії" з елементами аутосоціометрії, адаптована методика Рене Жіля, діагностичні ігри, спостереження, аналіз продуктів діяльності учнів.

У перебігу діагностичних серій першого етапу констатувального експерименту було з'ясовано співвідношення між когнітивним, мотиваційно-емоційним та діялісно-поведінковим компонентами лідерської позиції, що надало можливість визначити рівні розвитку виділених типів лідерської позиції у молодших школярів.

Другий етап був присвячений деталізації (на основі отриманих в результаті діагностування даних) теоретичних характеристик типів лідерської позиції та розробці технології її формування у молодших школярів.

За результатами проведеного експерименту всіх учнів (447 осіб) було розподілено на 7 груп (6 груп - за типами лідерської позиції, 7-ма група - учні, які не проявили лідерської позиції (379 школярів (відповідно, 84,3%)).

Отже, учням з універсальною просоціальною лідерською позицією (УПЛП) (таких дітей виявлено 2,5% від загальної кількості досліджуваних), яка свідчить про високий рівень її сформованості у молодших школярів, притаманні: висока загальна обізнаність із лідерством, адекватні уявлення про власні можливості в певних видах діяльності, висока диференціація власних чеснот і вад, досить повна (відповідно до віку) самохарактеристика особистісних рис та якостей, самовизначення через сферу взаємин, стійкий пізнавальний інтерес, реалістичне розуміння причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, переважно адекватне усвідомлення власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; гуманістична мотивація лідерства, в основі якої група мотивів (відповідності соціальним очікуванням, прагнення самоствердження, соціальні почуття, орієнтація на досягнення мети діяльності), просоціальна спрямованість лідерської поведінки, адекватна або висока самооцінка, високий

або середній рівень самоконтролю, органічне гуманістичне поєднання власних і суспільних інтересів, переважно високий рівень сформованості ціннісних орієнтацій; фактичне лідерство в двох чи більше сферах життєдіяльності учнівського колективу, демократичний стиль керівництва, високий рівень розвитку лідерських умінь і навичок, високий рівень домагань, стійкість вольових зусиль у досягненні поставленої мети, високий соціометричний статус у групі.

Школярам із ситуативною просоціальною лідерською позицією (СШШ) (3,8%), що свідчить про достатній рівень її розвитку, притаманні: загальна обізнаність із лідерством, адекватні уявлення про власні можливості в певних видах діяльності, адекватна самохарактеристика особистісних рис та якостей, наявне розуміння причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, розвиток через сферу взаємин і пізнавальної діяльності, переважно адекватне усвідомлення власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; гуманістична мотивація лідерства, в основі якої група мотивів (відповідності соціальним очікуванням, прагнення самоствердження, бажання приєднатись до групи, соціальні почуття, орієнтація на досягнення мети діяльності), просоціальна спрямованість лідерської поведінки, переважно адекватна або висока самооцінка, гуманістичне поєднання власних і суспільних інтересів, середній рівень сформованості ціннісних орієнтацій; фактичне неодноразове лідерство в будь-якій одній сфері життєдіяльності учнівського колективу, переважно демократичний стиль керівництва, середній рівень розвитку лідерських умінь і навичок, високий рівень домагань, стійкість вольових зусиль у досягненні поставленої мети, високий соціометричний статус (перша - друга групи) в класному колективі.

Учні з універсальною лідерською позицією комбінованої спрямованості (УКЛП) (2,5%), яка описує середній рівень її сформованості, характеризуються: частковою обізнаністю з лідерством, неадекватними, зазвичай завищеними, уявленнями про власні можливості в певних видах діяльності, обмеженою самохарактеристикою особистісних рис та якостей, нереалістичним розумінням причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, завищеним усвідомленням власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; егоїстичною мотивацією лідерства, в основі якої група мотивів (важливості зовнішньої оцінки значущого дорослого, прагнення самоствердження, соціальні почуття), різним співвідношенням егоїстичних та альтруїстичних тенденцій у поведінці (залежно від ситуації, оточуючих людей, власних бажань), високою або завищеною самооцінкою, повною чи частковою перевагою власних інтересів над суспільними, середнім чи низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій; прагненням лідувати в двох чи більше сферах життєдіяльності учнівського колективу, бажанням суспільного визнання, авторитарним стилем керівництва, високим або, навпаки, низьким рівнем розвитку лідерських умінь і навичок, високим рівнем домагань, недостатньою стійкістю вольових зусиль у досягненні

поставленої мети, соціометричний статус у колективі нестійкий (представники даного типу зустрічаються і в першій, і в третій статусних групах).

Учні з ситуативною лідерською позицією **комбінованої** спрямованості (СКЛП) (3,1%), яка вказує на середній рівень її сформованості, характеризуються: частковою обізнаністю з лідерством, неадекватними, зазвичай завищеними, уявленнями про власні можливості в певних видах діяльності, обмеженою самохарактеристикою особистісних рис та якостей, усвідомленням себе через сферу діяльності, нереалістичним розумінням причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, завищеним усвідомленням власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; егоїстичною мотивацією лідерства, в основі якої група мотивів (відповідності соціальним очікуванням, важливості зовнішньої оцінки значущого дорослого, прагнення самоствердження, соціальні почуття), різним співвідношенням егоїстичних та альтруїстичних тенденцій у поведінці (залежно від ситуації, оточуючих людей, власних бажань), високою або завищеною самооцінкою, середнім чи низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій; неодноразовими спробами лідувати чи фактичним лідерством у певній сфері життєдіяльності учнівського колективу, авторитарним стилем керівництва, середнім чи низьким рівнем розвитку лідерських умінь і навичок, високим рівнем домагань, недостатньою стійкістю вольових зусиль у досягненні поставленої мети, соціометричний статус у колективі залежить від різних факторів (переважно це друга статусна група).

Учні з універсальною асоціальною лідерською позицією (УАЛЛ) (2,5%), яка показує низький рівень її розвитку, характеризуються: частковою, поверхневою обізнаністю з лідерством, неадекватними, зазвичай завищеними, уявленнями про власні можливості в певних видах діяльності, обмеженою самохарактеристикою особистісних рис та якостей, нереалістичним розумінням причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, завищеним усвідомленням власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; егоїстичною мотивацією лідерства, в основі якої група мотивів (важливості зовнішньої оцінки значущого дорослого, прагнення самоствердження, соціальні почуття), стійкою асоціальною спрямованістю лідерської поведінки, високою або завищеною самооцінкою, повною чи частковою перевагою власних інтересів над суспільними, дуже низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій; прагненням лідувати в двох чи більше сферах життєдіяльності учнівського колективу, авторитарним стилем керівництва, низьким рівнем розвитку лідерських умінь і навичок, високим рівнем домагань, недостатньою стійкістю вольових зусиль у досягненні поставленої мети, соціометричний статус у групі залежить від різних чинників (представники даного типу зустрічаються і в першій, і в третій статусних групах).

Учні з ситуативною асоціальною лідерською позицією (САЛП) (2,5%), що свідчить про низький рівень її розвитку, характеризуються: поверхневою обізнаністю з лідерством, неадекватними, зазвичай завищеними, уявленнями про

власні можливості в певних видах діяльності, обмеженою самохарактеристикою особистісних рис та якостей, усвідомленням себе через сферу діяльності, нереалістичним розумінням причин успіху чи невдачі в досягненні мети діяльності, завищеним усвідомленням власного соціометричного статусу в досліджуваній групі; егоїстичною мотивацією лідерства, переважно асоціальною спрямованістю лідерської поведінки, високою або завищеною самооцінкою, повною чи частковою перевагою власних інтересів над суспільними, середнім чи низьким рівнем сформованості ціннісних орієнтацій; неодноразовими спробами лідирувати чи фактичним лідерством у певній сфері життєдіяльності учнівського колективу, авторитарним стилем керівництва, переважно низьким рівнем розвитку лідерських умінь і навичок, високим рівнем домагань, недостатньою стійкістю волевих зусиль у досягненні поставленої мети, соціометричний статус у групі залежить від різних чинників (представники даного типу зустрічаються і в другій, і в третій статусних групах).

Молодші школярі, які склали 7-му групу (учні, які не виявили лідерської позиції (84,3%)), характеризуються, в більшості, пасивністю поведінки, відсутністю активної життєвої позиції, задовольняються виконанням обов'язкових вимог учителя, у грі чи іншій діяльності тільки "ведені", залежать від думки, оцінних суджень авторитетних дорослих чи однолітків.

Аналіз й узагальнення результатів констатувального етапу експерименту засвідчили необхідність посилення уваги до даної проблеми, зокрема розробки технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності.

У *другому розділі* - "Дослідно-експериментальна технологія формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності" - обґрунтовано концептуальні засади, визначено організаційно-педагогічні умови, які сприяють ефективному формуванню лідерської позиції в учнів 1-4-х класів; представлено зміст реалізації формувального експерименту, розроблено та апробовано модель технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності; проаналізовано результати дослідження.

Формувальний експеримент проводився у чотири етапи: підготовчий, основний, контрольний, узагальнюючий. Кожний із них мав свої конкретні завдання, що дало можливість перевірити гіпотезу дослідження. Зокрема, на підготовчому етапі було організовано науково-педагогічне та методичне інформування вчителів про мету, основні завдання дослідної роботи, підготовку педагогів до роботи з експериментальними матеріалами.

У процесі проведення основного етапу (2004-2007 рр.) позаурочна виховна робота здійснювалась за розробленою нами технологією, яка складається з наступних взаємопов'язаних компонентів: 1) концептуального (концептуальна основа дослідження); 2) цільового (визначення мети та завдань формування лідерської позиції у молодших школярів); 3) змістового (програма "Азбука лідерства", цикл занять для вчителів та психологів, цикл занять з батьками);

4) процесуального (складові: форми, методи і прийоми виховної роботи); 5) оцінно-результативного (рівні сформованості лідерської позиції, засоби діагностування). Попередньо на основі теоретичного аналізу наукової літератури та одержаних результатів констатувального етапу дослідження було розроблено модель технології формування лідерської позиції, яка представлена на рис. 1.

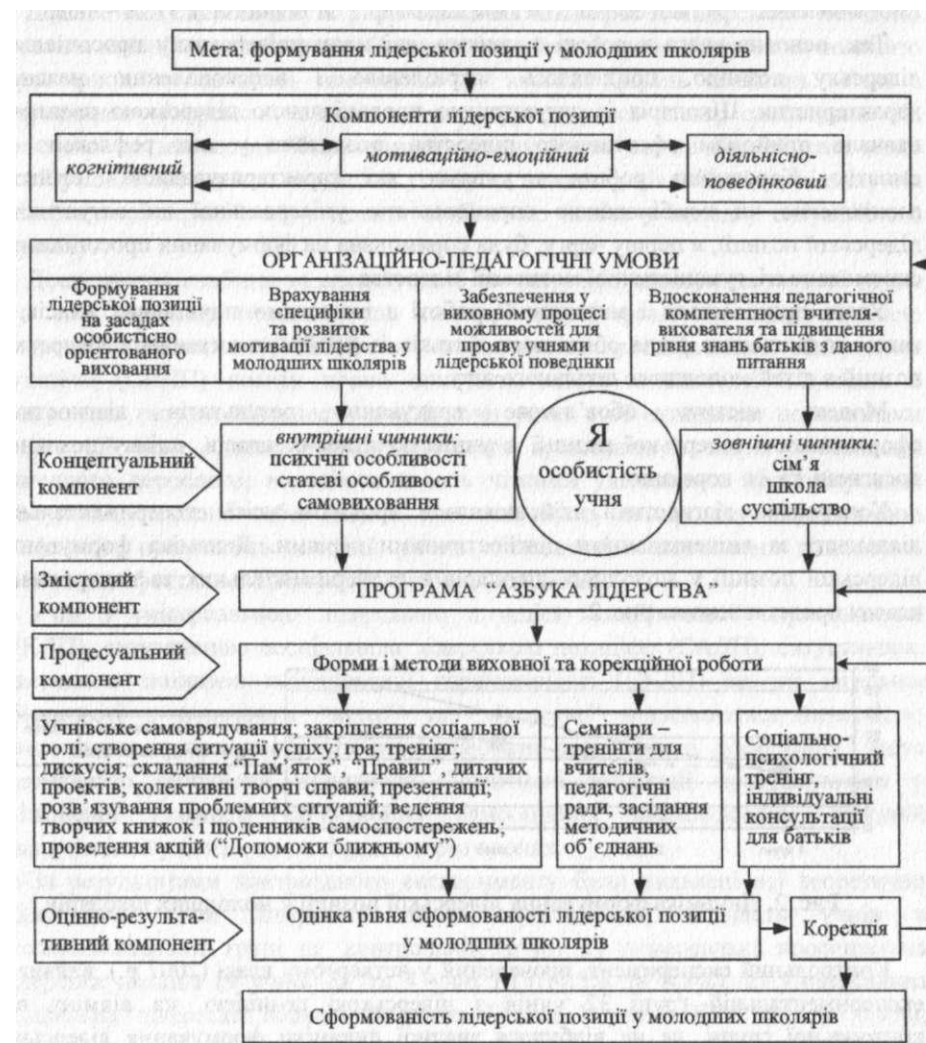

Рис. 1. Технологія формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності

Змодельована технологія спрямована на виховання лідерської позиції у молодших школярів, сформованість якої вважаємо метою (і очікуваним результатом).

У запропонованій моделі передбачені засоби практичної реалізації визначених організаційно-педагогічних умов, зокрема, програма "Азбука лідерства", що містить 3 основних розділи, зміст яких розроблено відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти: 1) "Творення самого себе" ("Пізнай себе", "На шляху самовдосконалення"); 2) "Мистецтво спілкування" ("Я і моє тіло", "Я і моє мовлення", "Я і мої емоції", "Я і мій характер", "Я та інші Я"); 3) "Я - лідер".

Так, основна увага в роботі з учнями, які мали універсальну просоціальну лідерську позицію, приділялась закріпленню і вдосконаленню наявних характеристик. Школярів із ситуативною просоціальною лідерською позицією навчали прийомам ефективного лідерства, розвивали у них рефлексію та емпатію. Корекційна робота з учнями, які характеризувалися стійкою асоціальною чи комбінованою спрямованістю універсальної чи ситуативної лідерської позиції, в першу чергу, була спрямована на формування просоціальної спрямованості, гуманістичної мотивації лідерства.

Увага приділяється і методичній роботі з вчителями початкових класів, а також підвищенню рівня обізнаності батьків із проблеми виховання лідерської позиції в дітей молодшого шкільного віку.

Модель містить обов'язкове врахування результатів діагностики сформованості лідерської позиції в учнів початкових класів, оцінку реальних досягнень та їх корекцію.

Контрольна діагностика здійснювалася протягом усієї експериментальної діяльності за вищевказаними діагностичними серіями. Динаміка формування лідерської позиції у молодших школярів в експериментальних та контрольних класах представлена на рис. 2.

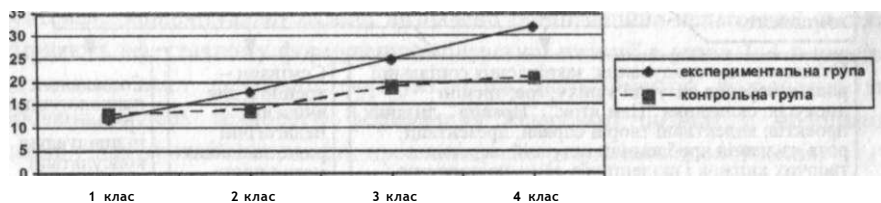

Рис. 2. Динаміка формування лідерської позиції у молодших школярів

Контрольний експеримент, проведений у четвертому класі (2007 р.), виявив в експериментальній групі 32 учнів з лідерською позицією, на відміну від контрольної групи, де не відбулося значної динаміки формування лідерської позиції.

Діагностика мотиваційно-емоційного компонента лідерської позиції у молодших школярів показала чітку тенденцію до збільшення мотивації лідерства на досягнення результату у виконанні завдання. Однак домінуючою продовжує залишатися соціально-орієнтована мотивація лідерства. Зазначимо значне

збільшення відсотка учнів із гуманістичною мотивацією лідерства, просоціальною спрямованістю лідерської позиції (33,3% на початку експериментальної роботи; 68,8% по завершенню експериментальної діяльності). У контрольній групі, навпаки, була виявлена негативна тенденція подальшого розвитку, посилення універсальної асоціальної лідерської позиції.

Діагностика самооцінки та рівня домагань школярів із лідерською позицією показала наявність усіх їх типів. Для учнів з універсальною лідерською позицією характерною є завищена самооцінка та високий рівень домагань. Учні з ситуативною лідерською позицією демонструють увесь спектр самооцінки: від заниженої до завищеної. Підтвердилося припущення, що виявлений стан може бути зумовлений певною ситуацією успіху чи невдачі у діяльності, на відміну від універсальної позиції, яка є досить стабільною навіть у випадку ситуаційного неспіху.

Дослідження глибини та адекватності знання учнів експериментальної групи про свій характер показало, що школярі з універсальною просоціальною лідерською позицією (УПЛП) та ситуативною просоціальною лідерською позицією (СШШ) досить повно описують власні можливості й уміння в конкретних галузях діяльності, пов'язуючи успіх з об'єктивними показниками досягнутої мети і докладеними для цього зусиллями, а також з оцінками значущого дорослого; володіють досить чіткими уявленнями про очікування оточуючих стосовно себе; знають про важливість компромісу в розв'язанні конфліктів; проявляють високий рівень обізнаності з ключовими поняттями, правилами ефективного лідерства, групової взаємодії.

Учні з універсальною лідерською позицією комбінованої спрямованості (УКЛП), ситуативною асоціальною лідерською позицією (САЛП), ситуативною лідерською позицією комбінованої спрямованості (СКЛП) на тлі загальної обізнаності з поняттями "лідер" та "лідерство" відрізняються нечіткістю самооцінних суджень, схильні переоцінювати себе, власні досягнення, часто неадекватно оцінюючи оточуючих. Позитивні тенденції простежуються у збільшенні кількості об'єктивних самооцінних висловлювань, чіткішій диференціації уявлень про очікування оточуючих.

За результатами контрольного експерименту були виявлені всі теоретично передбачені типи лідерської позиції (відповідно, кількість учнів в експериментальній групі та контрольній групі): 1) універсальна просоціальна лідерська позиція (9 учнів ЕГ та 4 учні КГ) (7,5% та 3,5%); 2) універсальна асоціальна лідерська позиція (0 учнів ЕГ та 1 учень КГ) (0% та 0,9%); 3) універсальна лідерська позиція комбінованої спрямованості (5 учнів ЕГ та 4 учні КГ) (4,2% та 3,5%); 4) ситуативна просоціальна лідерська позиція (13 учнів ЕГ та 5 учнів КГ) (10,8% та 4,3%); 5) ситуативна асоціальна лідерська позиція (0 учнів ЕГ та 3 учні КГ) (0% та 2,6%); 6) ситуативна лідерська позиція комбінованої спрямованості (5 учнів ЕГ та 4 учні КГ) (4,2% та 3,5%).

Після проведення діагностичних серій було визначено рівні розвитку виділених типів лідерської позиції у молодших школярів. Вони представлені в табл. 1.

Таблиця 1

**Рівні сформованості лідерської позиції в учнів 1-4-х класів
(за результатами контрольного етапу дослідження, %)**

	Рівні сформованості лідерської позиції					
	Високий	Достатній	Середній		Низький	
Типи класів	УПЛП	СШШ	УКЛП	склп	УАЛП	САЖІ
ЕГ	7,5	10,8	4,2	4,2	0	0
КГ	3,5	4,3	3,5	3,5	0,9	2,6

Усіх учнів було розподілено на 7 груп (6 груп - типи лідерської позиції), 7-ма група - учні, які не проявили лідерської позиції (180 школярів). Зауважимо, що практично вдалося створити ситуації, де 2/3 дітей із цієї групи висувались на лідерські позиції, однак закріпити це положення не вдалося з низки причин, зокрема, відсутності лідерської мотивації, суперечності батьківських настанов, браку уваги педагога, прагнення бути хорошими виконавцями, здобувши тим самим схвалення дорослих. Однак можемо припустити, що відчуття успіху у виконанні лідерських функцій, яке переживали діти цієї групи, допоможе у подальшому розвивати лідерську позицію. Зазначимо позитивні зміни, які відбулись у системі ціннісних орієнтацій, рефлексії та емпатії дітей цієї групи. Зокрема адекватне усвідомлення значення праці для досягнення життєвого успіху, окреслення приблизної перспективи особистісного зростання в школі та після її закінчення. Зауважимо на успішність створення позитивного психологічного мікроклімату в класах експериментальної групи, який надав можливість вільного гуманістичного особистісного самовизначення учнів.

Отже, одержані результати є закономірним наслідком реалізації визначених організаційно-педагогічних умов під час впровадження моделі експериментальної технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності, що підтверджує гіпотезу дослідження.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичний аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури з проблеми дослідження дав змогу уточнити сутність та структурні компоненти лідерської позиції у молодших школярів.

Лідерська позиція - це комплексне, відносно стійке, динамічне особистісне утворення, що характеризується певною системою ставлень людини до людей та до самої себе у складності соціальних відносин. Зовнішньо вона виявляється у лідерській поведінці і діяльності. Внутрішньо лідерська позиція зумовлюється

системою установок, цілей і цінностей та відображає характер потреб, мотивів і переконань особистості.

Структура лідерської позиції особистості містить три основних компоненти: когнітивний (знання про себе та інших, про лідерство і лідерів, пролідерські вміння, навички, переконання); мотиваційно-емоційний (мотиви лідерства, потреби, емоції, ціннісні ставлення); діяльнісно-поведінковий (дії, вчинки, діяльність, лідерська поведінка).

2. Визначено, що основними критеріями сформованості лідерської позиції у молодших школярів є: здатність до самоаналізу власної лідерської позиції, соціальна спрямованість, соціальна активність, що дало змогу виявити шість типів і чотири рівні сформованості лідерської позиції у молодших школярів у ході констатувального експерименту. Так, "універсальна просоціальна лідерська позиція" характеризує високий рівень розвитку лідерської позиції у молодших школярів (2,5%); "ситуативна просоціальна лідерська позиція" - достатній рівень (3,8%); "універсальна лідерська позиція комбінованої спрямованості" та "ситуативна лідерська позиція комбінованої спрямованості" - середній рівень (5,6%); "універсальна асоціальна лідерська позиція" та "ситуативна асоціальна лідерська позиція" - низький рівень розвитку лідерської позиції у молодших школярів (3,8%). Кожен із названих рівнів сформованості лідерської позиції характеризувався певними показниками.

3. У процесі формування етапу експерименту встановлено, що ефективними організаційно-педагогічними умовами формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності є: формування лідерської позиції на засадах особистісно орієнтованого виховання у початковій школі; врахування специфіки та розвиток мотивації лідерства у молодших школярів; забезпечення у виховному процесі можливостей для прояву учнями лідерської поведінки; вдосконалення педагогічної компетентності вчителя-вихователя та підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків з питання формування лідерської позиції у молодших школярів.

4. Дотримуючись указаних організаційно-педагогічних умов, нами була змодельована технологія формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності, яка містить наступні взаємопов'язані компоненти: концептуальний (концептуальна основа дослідження), цільовий (мета і завдання технології), змістовий (програма "Азбука лідерства", цикл занять для педагогів і психологів, цикл занять для батьків), процесуальний (форми, методи і прийоми виховної роботи) та оцінно-результативний (засоби діагностування, рівні сформованості лідерської позиції у молодших школярів).

Вірогідність та ефективність розробленої моделі технології формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності підтверджується позитивними результатами експерименту. Так, проведена дослідно-експериментальна робота сприяла формуванню лідерської позиції різних типів у 26,7% учнів експериментальної групи, на відміну від 18,3%

школярів контрольної групи. Порівняно з початком дослідно-експериментальної роботи, відсоток вихованців експериментальної групи, які виявили високий рівень розвитку лідерської позиції (УІЛП), став значно більший (1,6% до проведення експериментальної роботи; 7,5% після її завершення). Підвищився відсоток учнів, які виявили достатній рівень сформованості лідерської позиції (СГІЛП) (10,8% у кінці дослідно-експериментальної роботи). На відміну від експериментальної групи, у контрольній групі не відбулося значних зрушень (1,6% учнів із високим рівнем та 2,4% школярів із достатнім рівнем сформованості лідерської позиції на констатувальному етапі; відповідно, 3,5% та 4,3% школярів за результатами контрольного експерименту).

Встановлено, що позитивна спрямованість є характерною для 68,8% учнів з лідерською позицією експериментальної групи порівняно з 42,9% школярів з лідерською позицією контрольної групи.

Успішність проведеної дослідно-експериментальної роботи також підтверджується характеристиками стилів лідерства. Так, для школярів експериментальної групи провідним стає демократичний стиль як універсального, так і ситуативного лідерства (62,5%), на відміну від авторитарного, який характерний для учнів контрольної групи (66,7%).

Результати експериментально-дослідної роботи свідчать про значні позитивні зміни у сформованості лідерських позицій у молодших школярів експериментальної групи. Так, виявлено відсутність діагностованого раніше типу універсальної асоціальної лідерської позиції (УАЛЛ) та ситуативної асоціальної лідерської позиції (САЛП), зменшення учнів з універсальною лідерською позицією комбінованої спрямованості (УКЛП) та ситуативною лідерською позицією комбінованої спрямованості (СКЛП), в яких перевага надавалась егоїстичній, асоціальній мотивації лідерства. Натомість, відбулися якісні позитивні зміни у ціннісних орієнтаціях молодших школярів із вказаними типами позицій.

Результати дослідження показують такі позитивні тенденції в учнів експериментальної групи, як збільшення кількості об'єктивних самооцінних висловлювань, чіткішу диференціацію уявлень про очікування оточуючих, підвищення рівня загальної обізнаності з ключовими поняттями "лідер", "лідерство", "лідерська позиція", значний розвиток організаторських та комунікативних умінь і навичок. Щодо учнів контрольної групи, то значних позитивних зрушень у формуванні лідерських позицій у них не відбулося, була виявлена негативна тенденція подальшого розвитку, посилення універсальної асоціальної лідерської позиції. Отже, узагальнення і порівняння відповідних емпіричних даних, отриманих на початку експериментальної роботи та після її проведення, свідчать про ефективність здійсненої дослідно-експериментальної роботи, яка підтвердила правильність і продуктивність висунутої гіпотези.

5. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів поставленої проблеми. Подальшого дослідження потребують питання визначення статевих відмінностей

сформованості лідерської позиції у молодших школярів та формування лідерської позиції в учнів інших вікових груп (молодших підлітків, старших підлітків, старшокласників); здійснення спеціальної підготовки вчителів початкових класів та підвищення ефективності післядипломної освіти педагогічних кадрів з питання формування лідерської позиції у молодших школярів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Науково-методичний посібник:

1. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності / О.В.Хмизова. — Миколаїв : ЧП "ПРИНТ-ЕКСПРЕСС", 2009. — 131 с.

Статті у наукових фахових виданнях:

2. Хмизова О.В. Виховання лідерської позиції у молодших школярів на засадах гуманістичної педагогіки В.О.Сухомлинського / О.В.Хмизова // Гуманізація навчально-виховного процесу : зб. наук. пр. — Слов'янськ : СДПУ, 2007. — Вип. 37. — С. 60—65.

3. Хмизова О.В. Діагностика та формування лідерської позиції у молодших школярів методом гри / О.В.Хмизова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді ; зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2005. — Вип. 7. — С. 145—152.

4. Хмизова О.В. Організаційно-педагогічні умови формування лідерської позиції у молодших школярів / О.В.Хмизова // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету : зб. наук. пр. — Чернігів, 2006. — Вип. 38. — С. 82—85.

5. Хмизова О.В. Особливості виховання лідерів у молодшому шкільному віці / О.В.Хмизова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — К. ; Житомир, 2003. — Вип. 5. — Кн. 1. — С. 208—215.

6. Хмизова О.В. Технологія виховання лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності / О.В.Хмизова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2006. — Вип. 9. — Кн. 1. — С. 188—197.

7. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у майбутніх вчителів на засадах гуманістичної педагогіки В.О.Сухомлинського / О.В.Хмизова // Школа першого ступеня: Теорія і практика : збірник наукових праць Переяслав-Хмельницького ДПУ ім. Г.Сковороди. — Переяслав-Хмельницький, 2007. — Вип. 21. — С. 282—291.

8. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у майбутніх учителів початкових класів як складової їх професійної компетенції / О.В.Хмизова // Збірник наукових праць. Педагогічні науки. — Херсон : Видавництво ХДУ, 2007. — Вип. 44. — С. 316—320.

9. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності засобами особистісно орієнтованої педагогіки / О.В.Хмизова // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської

молоді: зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2009. — Вип. 13. — Кн. 1. — С.283—290.

Інші публікації:

10. Хмизова О.В. Виховання гуманних взаємовідносин у колективі за педагогікою В.О.Сухомлинського як основа формування лідерської позиції у молодших школярів / О.В.Хмизова // Наукові записки кафедри педагогіки : зб. наук. пр. — Вип. 6. — Миколаїв, 2006. — С. 77—88.

11. Хмизова О.В. Гуманістичні основи формування лідерської позиції студентів - майбутніх педагогів / О.В.Хмизова // Проблеми гуманізації навчання та виховання у вищому закладі освіти : зб. наук. пр. — Ірпінь, 2005. — С. 256—260.

12. Хмизова О.В. Історичний аспект проблеми виховання лідерської особистості у молодшому шкільному віці / О.В.Хмизова // Соціально-педагогічна реабілітація дитини: проблеми і перспективи : зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2003. — С. 94—103.

13. Хмизова О.В. Основні психолого-педагогічні та соціальні передумови виховання лідерів у молодшому шкільному віці / О.В.Хмизова // Сучасні проблеми виховання і соціально-педагогічної реабілітації дітей : зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2003. — С. 111—121.

14. Хмизова О.В. Технологія формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності / О.В.Хмизова // Теоретико-практичні аспекти виховної роботи в закладах інтернатного типу : зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2009. — Кн. 2. — С. 85—89.

15. Хмизова О.В. Формування лідерської позиції майбутніх вчителів на гуманістичних засадах / О.В.Хмизова // Теоретико-методичні проблеми виховання учнів загальноосвітніх шкіл: зб. наук. пр. — К. : Ін-т проблем виховання АПН України, 2005. — Кн. 3. — С. 31—33.

АНОТАЦІЯ

Хмизова О.В. Формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності. - Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання. - Інститут проблем виховання АПН України, Київ, 2010.

Дисертаційне дослідження присвячене теоретико-експериментальному вивченню процесу формування лідерської позиції у молодших школярів у позаурочній діяльності. Проаналізовано основні напрями наукових розробок у галузях психолого-педагогічного розуміння лідерства і позиції особистості, уточнено сутність поняття "лідерська позиція". Розроблено типологію лідерської позиції на основі обраних критеріїв та визначено рівні розвитку лідерської позиції у молодших школярів. Теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено технологію формування лідерської позиції в учнів початкових класів, яка містить концептуальний, цільовий, змістовий, процесуальний й оцінно-

результативний компоненти і побудована з урахуванням таких організаційно-педагогічних умов: формування лідерської позиції на засадах особистісно орієнтованого виховання у початковій школі; формування мотивації лідерства у молодших школярів; забезпечення у виховному процесі можливостей для прояву учнями лідерської поведінки; вдосконалення психолого-педагогічної компетентності вчителя-вихователя та підвищення рівня психолого-педагогічних знань батьків з питання виховання лідерської позиції у молодших школярів.

Ключові слова: лідерська позиція, особистісно орієнтований виховний процес, організаційно-педагогічні умови, позаурочна діяльність, технологія.

АННОТАЦИЯ

Хмизова О.В. Формирование лидерской позиции у младших школьников во внеурочной деятельности. - Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 - теория и методика воспитания. - Институт проблем воспитания АПН Украины, Киев, 2010.

В диссертации исследуется проблема формирования лидерской позиции у младших школьников во внеурочной деятельности.

На основе теоретического анализа научных исследований раскрыты сущность, содержание и способы формирования лидерской позиции у учеников начальных классов. Объединив направления психолого-педагогического изучения - лидерство и позицию личности, - уточнено определение лидерской позиции как комплексного, относительно устойчивого, динамичного личностного образования, которое характеризуется определенной системой отношений человека к людям и к самому себе в сложности социальных отношений. Внешне она проявляется в лидерском поведении и деятельности. Внутренне лидерская позиция обуславливается системой установок, целей и ценностей, отражая характер потребностей, мотивов и убеждений личности.

Структурно лидерская позиция представлена тремя основными компонентами: когнитивным, мотивационно-эмоциональным и деятельностно-поведенческим, которые взаимосвязаны, поэтому их формирование производилось в диалектическом единстве. Когнитивный компонент лидерской позиции у младших школьников содержит соответствующие знания, умения, навыки, убеждения; мотивационно-эмоциональный - потребности, мотивы, отношения, эмоции; деятельностно-поведенческий - поступки, действия, деятельность, лидерское поведение.

В диссертации представлена авторская типология лидерской позиции, созданная на основе таких критериев: способность к самоанализу лидерской позиции, социальная направленность, социальная активность. Соответственно, были выделены и описаны шесть типов лидерской позиции, которые соответствуют определенным уровням ее развития. Так, универсальная просоциальная лидерская позиция характеризует высокий уровень развития лидерской позиции у младших

школьников, ситуативная просоциальная лидерская позиция - достаточный уровень. Универсальная лидерская позиция комбинированной направленности и ситуативная лидерская позиция комбинированной направленности описывают средний уровень развития лидерской позиции, ситуативная асоциальная лидерская позиция и универсальная асоциальная лидерская позиция характеризуют низкий уровень ее развития у младших школьников.

В ходе эксперимента были теоретически обоснованы и практически проверены организационно-педагогические условия воспитания лидерской позиции у младших школьников во внеурочной деятельности: формирование лидерской позиции ученика на основах личностно ориентированного воспитания в начальной школе; учет специфики и развитие мотивации лидерства у младших школьников; предоставление в воспитательном процессе возможностей для проявления учениками лидерского поведения; усовершенствование педагогической компетентности учителя-воспитателя и повышение уровня психолого-педагогических знаний родителей по данному вопросу. Учитывая вышеуказанные организационно-педагогические условия, была смоделирована технология формирования лидерской позиции у младших школьников во внеурочной деятельности.

Разработанная и апробированная в исследовании педагогическая технология состоит из следующих компонентов: концептуального, целевого, содержательного, процессуального, оценочно-результативного.

Концептуальный компонент содержит концептуальные основы исследования, цель и задачи технологии описаны в целевом компоненте технологии. Содержательный компонент представлен программой "Азбука лидерства", циклами занятий для учителей начальной школы и психологов, для родителей учеников младших классов.

Процессуальный компонент содержит формы, методы и приемы воспитательной работы, направленной на формирование лидерской позиции у младших школьников. Основными составными данного компонента являются: создание системы работающего самоуправления, систематическое приобщение к участию в коллективных творческих делах, закрепление определенной социальной роли, создание ситуации успеха, ведение учениками творческих книжек и дневников самонаблюдений, проведение благотворительных акций. Вышеуказанные формы и методы воспитательной работы дали возможность школьникам формировать опыт лидерского поведения, способствовали развитию рефлексии, эмпатии, практических умений группового взаимодействия, сотрудничества, самостоятельной ориентации в различных жизненных ситуациях, самореализации личности.

Оценочно-результативный компонент технологии представляет уровни развития лидерской позиции у младших школьников, а также методы и методики ее диагностики.

Экспериментальное исследование позволило сделать вывод о том, что теоретически обоснованная и экспериментально проверенная модель технологии способствует эффективному формированию лидерской позиции у младших школьников во внеурочной деятельности.

Ключевые слова: лидерская позиция, личностно ориентированный воспитательный процесс, организационно-педагогические условия, внеурочная деятельность, технология.

ANNOTATION

Khmyzova O.V. Forming of leader's position of junior school learners in out-of-school activity. - Manuscript.

Thesis for Candidate of Pedagogical sciences on specialty 13.00.07. - Theory and methodic of upbringing. - Institute of upbringing problems of Ukrainian Academy of pedagogical sciences, Kyiv, 2010.

In dissertation the organization-pedagogical conditions, which are conducive to effective upbringing of leader's position of junior school learners, were identified for the first time. The forming of leadership motivation in primary school age, the individualization of leader's position's upbringing, the training of leadership behavior and realization of leader's functions by junior pupils are represented. The improvement of teachers' and parents' pedagogical competence according to researched subject is considered.

The program of forming of leader's position of junior school learners "The ABC of leadership" was represented in dissertation and it was experimentally checked in junior schools' upbringing process. The technology of forming of leader's position of junior school learners in out-of-school activity was designed and experimentally checked in personal-oriented upbringing process of junior school.

Key words: leader's position, personal-oriented upbringing process, the organization-pedagogical conditions, out-of-school activity, technology.

Піді, до друку 20.01.10. Папір офсет. Формат 60x90/16.
Гарнітура "Тайме". Друк ризограф Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 2001-1.

Поліграфічне підприємство СПД Румянцева Г.В
54001, м. Миколаїв, вул. Садова, 1.
Свідоцтво МК № П від 26.01.2007 р